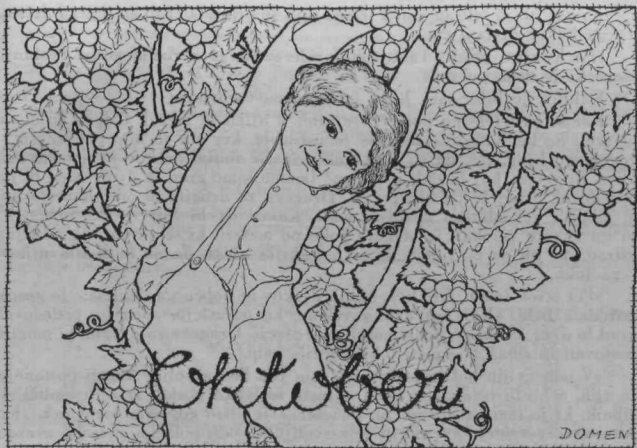

ŠT. 2 1933/34 VRTEC LETNIK 64

Vaclav Beneš Třebízský — Orožen Janko:

Iz rodne kočice.

O postanku Petpesjakovcev.

(S Slanskega.)

»Vidiš, tamle je bil grad, zdaj je tam dvor, kjer bivata oskrbnik in njegov pomočnik. Ali mnogo let je že preteklo, odkar so grad porušili Švedi, odkar so zgradili ta dvor in odkar se je tamle v hrib mučila baba s košem na hrbtu, tako mi je pravil oče, ko sva šla v gore po brezovje.«

»Katera baba, očka?« sem ga vprašal.

»No, stara baba, kaj ti še nisem pravil o njej in o majhnih dečkih, ki jih je hotela utopiti?«

Samo z glavo sem zamajal.

»Ej, ej, dečko, ti še malo veš. Ko sem bil jaz v tvojih letih, sem že vse to vedel. Pazi torej! Tam doli v Neprobilicah je pred davnimi leti vladal vitez. Gospod Bog mu ni podelil nikakih otrok in vitez se je že bal, da ne bo imel nikogar, ki bi mu zapustil grad in v Bysni dvor. Takrat so bile često vojne s Turki in mnogokrat je bilo treba proti njim v boj. Zopet so zbirali vojsko po vsej Češki. Tudi vitez Neprobiliški je moral odriiniti; ali ni se mu hotelo iti, kajti čakal je, da mu vrane prineso majhnega dečka; toda vrane niso priletele in dečka mu niso prinesle. Poslovil se je od žene in v imenu božjem odšel. Ali še preden je došel v Prago, so ponoči nad gradom zakrakale vrane, se zaletavale v okna in trkale na šipe z ostrimi

kljuni. Pet jih je bilo in vsaka izmed njih je prinesla čisto majhnega dečka, lepega kakor droben cvet.

»Po Kuklico pojdi! Takoj naj pride sem!« je naročila gospa pestunji Mari, ki je urno pohitela.

Kuklica je bila stara baba in hudobna čarovnica.

Ker so priletele po polnoči, se vitez z njimi ni srečal. Odprli so okna in vzeli dečke. Vitezova žena se je ustrašila, ker jih je bilo pet. »Zasmehovali me bodo, češ, da so mi vrane prinesle toliko dečkov in nobene deklice. In potem, kaj bi dali revčkom? Imamo samo grad in dvor: eden bi ju podedoval, drugi bi pa bili reveži. Drugega za drugim bi morali pestovati in zibati!« je žalostno govorila mati. Kakor da bi bili revčki razumeli, so vsi hkratu zajokali in stegnili roke po materi, ki se je obrnila od njih vstran, da jih ne bi videla, ki si je zakrila ušesa, da ne bi slišala njihovega joka.

»Pet otrok imam, Kuklica, samih dečkov in nobenega dekleta,« je gospa povedala babi. »Kaj naj dam revčkom, ko odrastejo, eden bo podedoval grad in dvor, drugi pa bodo morali biti reveži. Drugega za drugim bi morali pestovati in zibati,« je mati jokaje tožila babi.

»V nebesa jih pošljemo, gospa! Tam jim bo najboljše. Angeli postanejo iz njih, a ko bi ostali živi in bi odrasli, bi lahko postali iz njih hudiči. V ribnik, ki je tam za lipami, jih ponesem,« je hitro govorila čarovnica. »Ko jutri zvečer vzidejo zvezde in se zasvetijo v vodi, položim v vsako zvezdo po enega dečka.«

Mati je zajokala, ker ji je bilo revčkov žal, saj so bili tako lepi in čisto drug drugemu podobni. Nasmehnili so se, z ročicami so mahali in silili v materino naročje. »V nebesih vam bo boljše!« je šepetaje govorila gospa, nato pa je odšla v drugo sobo, da bi ji ne bilo tako hudo pri srcu.

Ko se je drugega dne začelo mračiti, je prišla baba v grad, na hrbtu je imela koš in v rokah palico kakor beračica.

Mati je dečke zaporedoma poljubila na sveže, rdeče ustnice, jih pokrižala in oblekla v lepe bele srajčke, da ne bi izgledalo, kakor da so iz koč. Ko je bila mati gotova, je baba zavezala koš s plahto, v katero je nabirala gobe in korenje, ter si ga dala na hrbet.

Pred solnčnim zahodom je odšla baba iz gradu; hodila je počasi, ker je bilo breme težko, težje kakor gobe ali praproti in čarovno korenje. Na vsako mejo je baba sedla; v košu so dečki tožili po materi in jokali; ali Kuklica je vsakokrat samo zavreščala in revčki so takoj utihnili.

Baba je bila že blizu Trpomehov in je ravno stopila s klanca na cesto. Do ribnikov ni bilo niti četrt ure več. Seveda ni bilo! Ali komaj je bila pri lipah, je pridirjalo proti njej nekoliko jezdecev; konji so veselo rezgetali, poznali so cesto in vedeli, da se vračajo domov v Neprobilice. Na Dunaju so plačali Turkom nekaj vreč zlatnikov in vojne je bilo konec.

Kuklica je poznala viteza, zato se je skrila v cestni jarek, da bi je ne opazil in vprašal, kaj ima v košu zavezanega. Čisto k zemlji se je sklonila in se je tiho plazila po jarku.

»Kam, Kuklica, kam tako pozno?« jo je vprašal gospod, ki je dobro poznal staro čarovnico. »A kaj nosiš na hrbtu, da se tako pripogibaš, kakor da bi imela v košu stot?«

»Pa kaj nosim, psičke nosim, milostljivi gospod; pet jih je v košu in jih nesem, da jih utopim. Nimam jih s čim prehraniti, ker niti sama nimam kaj jesti,« je hitro pripovedovala baba.

»Pet psičkov neseš? Enega si pa hočem izbrati?«

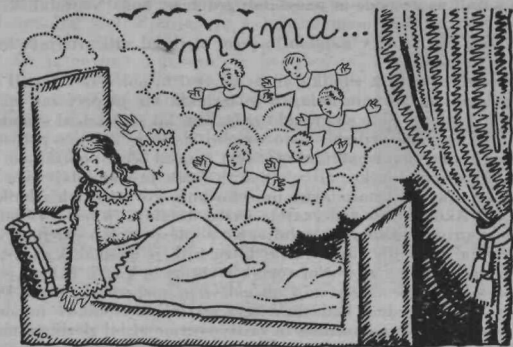
»Čisto majhni so še, milostljivi gospod, in slepi,« se je babura izgovarjala.

»Ne govori, baba!« je odvrnil vitez in ponovil svojo željo.

Vojaki so babi vzeli koš ter razvezali plahto; pet majhnih dečkov se je sladko zasmejala vitezu v obraz.

Baba je padla na kolena pred viteza, mu objela noge in poljubljala prašne čevlje; izgovarjala se je, da je gospa poslala po njo in da ji je naročila, naj dečke utopi, češ, da bi samo eden izmed njih podedoval grad, dočim bi drugi morali biti reveži.

Vitez ni rekel Kuklici niti besede, ampak je nagubančil čelo in ukazal slugom, naj molče kakor grob. Dvema izmed njih je izročil dečke in jima je naročil, naj pojata na njimi na dvor v Bysno, kjer naj ostaneta, dokler ju ne pokliče. Babo je tudi izročil dvema slugoma z naročilom, naj jo zapreta v temni kleti.

V Neprobilicah so se ustrašili gospodovega prihoda, a najtežje je bilo ženi. Gospod se ji ni niti zahvalil, ko ga je pozdravila, niti izpregovoril ni z njo.

Drugega dne je zjutraj poslal po sosede, viteze in kmečke plemiče, in jih povabil za naslednji dan k svečanemu obedu; javljal je, da ga hoče prirediti, ker je za dolgo dobo sklenjen mir.

Sešli so se vitezi in kmečki plemiči, polna soba jih je bila, dobro so jedli in pili in ko so se do sita najedli in napili, je vstal gostitelj, da bi zvedel od njih, kako kazni bi po njihovem mnenju zaslužila žena, ki bi lasne otroke, lepe dečke, dala utopiti.

Vitezi in kmečki plemiči so se čudili gostiteljevi domislici, kar verjeti niso mogli, da bi se našla taka mati in podgorski gospod je izrekel takole sodbo: »Ako bi bila resnično kaka mati taka vrana, bi jo morali zapreti v temno klet in jo z gladom umoriti.«

Vsi gostje so vstali in s tem potrdili, da soglašajo s sodbo podgorskega gospoda.

Vitez gostitelj je prebledel ko zid, nato je vstal in je govoril zbranim gostóm:

»Moja žena je hotela utopiti pet otrok, novorojenčkov, samih ljubkih dečkov. Kuklici jih je dala v koš in ji je naročila, naj jih utopi v ribniku za lipami; ako bi jo kdo na potu vprašal, kaj nese, naj odgovori, da ima v košu pet psičkov. Vi sami ste izrekli sodbo nad njo in jaz se hočem po njej ravnati.«

Žena, ki je sedela na vitezovi desnici, je omahnila in morali so jo odnesti iz sobe.

Gostje niso mogli verjeti.

»Sveto resnico vam pravim, tako, kakor se bo naš rod, dokler bo živel, imenoval rod Petpesjakovcev!«, je rekel vitez. Ko je končal, so se duri odprle in sluge so prinesle pet dečkov v pernicah, pet ljubkih dečkov. Ali tokrat se niso smejali, vsi hkrati so zajokali, zastokali; da bi jih ne slišal, si je oče tiščal ušesa, kakor je bila pred dvema dnevoma napravila mati.

Zaman so prosili gosti viteza, zaman so ga rotili pri časti rodu in vsega viteškega stanu, da ne bi izvršil okrutne obsodbe, češ, da bodo potem s prstom kazali na gospode in jim očitali grdobije. Toda Neprobiliški gospod je bil ponosen in neizpros.

Svojo ženo je zaprl v najglobljo ječo, ni ji dal niti grižljaja kruha in je odšel z Neprobilic.

Kuklico so odvedli k ribniku, in jo na vrvi in oblečeno spustili v vodo. Ko se je dovolj dolgo namakala, so jo izvlekli, ter jo privezali na steber sredi visoke grmade. Nato so grmado zažgali in ko so plameni švigali okrog Kuklice, so s ponvami prilivali vodo v ogenj, da se je babnica počasi pekla.

»Ali so še zdaj tam ribniki, očka?« sem vprašal očeta po kratkem molku.

»Še zdaj so tam, dečko; ali v sedanjih časih je malokdaj voda v njih. Zato je taka draginja. Starodavno prerokovanje govori o teh ribnikih. Zpomni si ga! Ako so brez vode, tareta narod draginja in beda, kadar imajo mnogo vode, prinašajo splošno izobilje. Ko pojdeva v Slano, ti jih pokažem; na desni strani pota jih bova videla; blizu njih je prepad, kjer je, kakor pravijo, izginil nekoč v globočini voznik z vozom in konji. Takrat je vodila tam mimo še cesta; še danes stoji ob močvirju razpadel kamenit križ.

A jaz sem se vedno, kadarkoli sem šel mimo ribnikov in močvirja, spomnil na Kuklico in na voznika in za živ svet ne bi bil zlezal na močvirje, niti tedaj ne, kadar je bilo trdo ko cesta.

Zato so pravili Neprobiliškim vitezom »Petpesjakovci«. Danes so že izumrli. Vidiš pa lahko v zvoniku v Neprobilicah dva vzdana kamena, eden je že tako preperel, da se ne spozna več, čigav je, na drugem pa se dobro vidi vitez, ki je eden izmed njih.

¹ Češko: Pětipeskové.

Esén:

Jesen.

Blizu, blizu bomo tedaj
božjemu Otroku;
našemu srcu bo bližji raj,
vrnili se bomo v mladost nazaj.

Jesén, jesén,
na list rumen
pišeš nam pozdrav
večnosti zelen.

Leta 33. po Kr. rojstvu.

Tačas, leta triintridesetega, je živel v Jeruzalemu majhen Rimljan. Imel je šele osem let, ime mu je bilo Julij in njegov oče je bil zelo bogat trgovec. Julij je že zgodaj izgubil mater, zanj je skrbela stara Dina. Bila je pobožna Judinja. Učila je dečka tudi pisati in brati. Često je z njim sedela na ploski strehi. Tam se je Julij igral s svojimi lepimi golobi ali s svojim belim volčjakom. S strehe je deček lahko videl tempelj in Pilatovo hišo, utrdbo Sion in palačo kralja Heroda in onstran mestnih zidov goro Oljko in Golgato.

Toda Julij ni ljubil ne gričev ne lepih palač niti templja. Mali Rimljan je v Jeruzalemu ljubil samo eno, samo dobrega rabija (učenika) Jezusa. Ko je govoril o Jezusu, se je vzpel in oči so se mu svetile. Pogosto je dejal Dini: »Ne morem trpeti ne tvojega ljudstva ne tega mesta. Toda rabi Jezus je najlepši in najboljši med ljudmi, rajši ga imam ko očeta, rad bi mu bil suženj. In če bi bil rimski cesar, bi mu izročil svojo krono in ves svet.« —

Bilo je teden pred veliko nočjo. Julij je šel s svojim velikim psom po cesti. Če je bil pes Filaks z njim, je smel hoditi sam. Nenadoma so se usuli k njemu dečki iz sosesčine. V rokah so imeli vsakovrstne zelene vejice. Nekateri so nosili velike palmove pahljače. »Hej,« je zaklical Rimljanček, »kam pa? Ali se greste kralja?«

Toda vpili so mu v odgovor: »O ne! Danes se ne igramo! Danes je zares! Dobrega rabija bomo postavili za kralja. Pridi, pridi z nami!«

Mali Rimljan je obstal kakor kip. Od veselja mu je udarila kri v žareča lica. Toda bil je tudi razumen.

»Kje pa stojita njegova palača in prestol?« je vprašal.

O palači in prestolu dečki niso ničesar vedeli, tudi niso imeli časa, zato niso mogli ostati mirni.

»Glavno je,« je zaklical eden med njimi, »da on postane naš kralj. Imamo vendar veliko svetišče, in ko bo Herod pobegnil pred njim, bomo imeli prestol in palačo in vsega v izobilju!«

Otroci so s svojim zmagoslavnim zelenjem odhiteli naprej. Vpili so od veselja. Mali Rimljan pa je šel s pekočimi lici domov. Poiskal je staro Dina.

In Dina je slišala, da bo rabi Jezus danes postal kralj. Jokala je. Julij se je prestrašil. Dina je dejala: »Herod ima svojo krono prerad in mnogo vojakov. On bo rabija dal umoriti. In tudi Pilat ima toliko vojakov; moral ga bo vreči v ječo. Kajti njegov gospod je cesar v Rimu in ne trpi novega judovskega kralja. Ubogi, ubogi rabi!«

Julij je stal ves blede. Nihče ni bil tako dober kakor rabi Jezus, samo on je bil močan in vsemogočen. Ozdravljaj je lahko bolnike, obujal mrtve, izginil je lahko kakor duh, njemu je bil pokoren vihar, bil je

pravi vsemogočni Bog. Zakaj ni mogel premagati Heroda in ne Pilata in ne cesarja v Rimu?

Dina pa je vzela ogrinjalo in šla z dečkom in psom v mesto. Šli so oprezno, ker niso hoteli v gnečo. Kajti že od daleč so videli, da je tisoč in tisoč ljudi na cesti.

Na vseh vratih in vhodih so stali ljudje. Vsi so bili radovedni, kakšen bo Jezusov kraljevski sprevod. Ali so tudi vojaki z njim? Kralj potrebuje vojakov, konjikov in pešcev, in mora biti močan zoper sovražnike.

Dina in Julij sta kmalu našla lep prostor na cestnem voglu. Nista stala v gneči in vendar prav lahko vse pregledala do mestnih vrat. Ni trpelo dolgo, ko je prišel novi kralj.

Veletok veselih otrok je valovil pred njim. Otroci so nosili cvetice na drogih ali cvetoče vejice ali palmove pahljače. Med njimi so korakali pobožni možje in prepevali. Ko je sprevod šel skozi mestna vrata, so peli staro kraljevsko pesem:

»Veseli se, hči sionska!
Vrskaj, Jeruzalem!
Kajti tvoj kralj prihaja,
prihaja knez miru!«

Slovenci se klanjajo Kristusu Kralju na Stadionu v Ljubljani 30. julija 1935

Resnično, rabi Jezus se ni mogel pritožiti, ker so trobente molčale. Trobente imajo samo bronast glas, njemu pa so peli svetli, jasni otroški glasovi. In ko so otroci tako lepo peli, se jim je vse pridružilo in Jeruzalem je bil en sam veličasten glas.

Julij je v neki ulici videl četo vojakov s sulicami. Trepetal je. Toda vojaki so kmalu videli, da so ljudstvo in otroci odšli k templju, ter so se obrnili. V drugi ulici je videl Rimljane, tudi ti so se tiho umaknili.

»Ali vidiš, Dina, nihče si ne upa zoper rabija Jezusa, vsi se ga boje!« je dejal deček, Dina pa je komaj slišala. Videla je prihajati kralja.

Pravkar je jezdil bliže. Preprost sivček je bil njegov prestol. Na njem je sedel velik in lep. Vsi njegovi prijatelji so nosili palme, okoli njega je bilo eno samo pobožno petje in vzklikanje. In ko je bil že mimo, je dejal Julij: »Dina, ali si videla? Debele solze so se mu usipale po licih. Zakaj je jokal? Ali sme kralj jokati pred ljudstvom?«

Dina je molčala. Obrisala je dečku oči in tiho z njim odšla. Kajti zdaj so prišli ubožci, tudi oni so hoteli spremljati svojega kralja; bil je njih najboljši prijatelj. Za njim so prišli hromi in slepi, ubogi starčki in bebeci. Ali bo vsem pomagal?

Deček pa ni ničesar več ne videl ne slišal. Vedno mu je bilo žalostno lice dobrega rabija pred očmi. Zakaj, zakaj vendar je tako jokaj? —

Zvečer je Julija napadla vročica. Dina je bila vedno pri njem. In ker je bil oče na potovanju, je zelo skrbela za svojega malega gospodarja. Drugo jutro je bilo bolje. Toda deček je bil tako nemiren. Ni popustil, hotel je po vsej sili v mesto. Dini je rekel: »Pusti me, da se igram s Filaksom pred hišo, ti pa pojdi k templju in poslušaj, kaj se je včeraj zgodilo, kje zdaj stanuje rabi Jezus? Kje ima palačo? Kaj delata Pilat in Herod? Ali že ima vojake?«

Dina je šla. Julij pa je poiskal otroke. Igrali so se spet kakor včeraj, samo da je bila to resnična igra. Na malem osliču je sedel deček, ki se je drl od strahu, da ne bi padel. Julij je zavpil: »Predrzne opice ste, čemu vse posnemate. Rabi Jezus se ni brez vzroka jokaj!«

Otroci so obstali. Velik deček je zaklical: »Ti, Rimljan, igrati se pač smemo! Ali ne veš, da z rabijem Jezusom ni nič. Njega ne moreš uporabiti za kralja; nima ne kraljice ne vojakov ne zlate krone, nič. In Heroda ni umoril in niti enega svojih sovražnikov. Moj oče pravi, da bi bil dober za zdravnika, kot kralj pa ni nič vreden.«

Udarec s pestjo je zaprl gobeždaču usta. Če bi ne bilo Filaksa, bi se bil razvil pretep. Vsi so poznali psa, niti eden ni dvignil roke proti Juliju. Toda igre je bilo konec.

Ko se je Dina vrnila iz templja, je deček ležal ihteč na svoji postelji. Filaks ga je v zadregi gledal. Dina je pokleknila pri blazini k dečku in jokala z njim. O, šlo je resno, prav resno za življenje dobrega rabija.

Njegova smrt je bila sklenjena stvar. Dina je to slišala od tempeljskega duhovnika. Še pred veliko nočjo mora umreti.

Ko je Julij to slišal, je planil pokoncu. Obrisal si je solze in odločno dejal: »Pojdiva v Betanijo k njegovemu prijatelju. Morda ga najdem in potem mu dam Filaksa in nihče si mu ne bo upal kaj žalega storiti.«

Toda že na stopnicah se je deček zgrudil. Dina je klicala na pomoč in šla po zdravnika. Smrtno bolan je ležal mali Rimljan v blazinah in trpel. Zdravniki mu niso mogli pomagati.

Napočila je huda noč. Med svojimi bolečinami je deček klical rabija Jezusa. Proti jutru je šepetal: »Včeraj so mu zaprli tempelj, danes mu zapro vse studence. Toda jaz in Filaks, midva sva Rimljana, nama ne sme Herod ničesar ukazovati. Meh vina mu poneseva, kruha in sadja, saj je tudi pri poganih.«

In Dina je poklicala zvestega sužnja ter mu naročila: »Pojdi in poišči rabija Jezusa ter mu reci: neki rimljanski deček leži na smrt bolan in njegova uboga strežnica prosi za pomoč.« Moral je vzeti s seboj srebrn vrč vina in košaro s kruhom in sadjem.

Suženj je našel rabija. Sedel je pri zaprtem vodnjaku med ubožci in bolniki. In mož je izvršil naročilo, dal kralju ubožcev jesti in piti. Ta pa je razlomil kruh ubožcem in ponudil vrč bolnikom ter jih okrepčal. Sam ni ničesar zavžil. Toda možu je naročil na pot pozdrav in zahvalo.

Sredi noči pa se je v sobi, kjer je Julij ležal v vročici in bedela stara Dina, vse razsvetlilo. In tu je stal rabi Jezus, velik in lep. Dina je

pripognila svoje čelo pred njim do pisane preproge na tleh ter poljubila rob njegovega plašča.

In rabi Jezus je sedel k bolniški postelji in poiskal njegovo malo vročično roko. Dečku je bil kakor oče dober. Julij bi bil rad razprl oči, pa ni mogel. S težkim jezikom je trudno jecljal: »Tako Te imam rad, kralj, tako Te imam rad!« ...

Več ni spravil iz sebe. Rabi Jezus ga je blagoslovil ter mu napravil sveta znamenja na čelo, usta in srce. Nato je tiho govoril z Dino in odšel. — Nihče ga ni videl priti, nihče ga ni slišal odhajati. Dina je bila srečna kakor še nikoli v življenju. Julij je tiho spal do jutra.

Prišla je sredi in v Jeruzalemu so skrivnostno šepetali Judovo ime. Mali Rimljan se je premetaval v vročici.

Prišel je četrtek in na Sionu je bila velikonočna večerja. Dina je stala brez moči pri postelji bolnega dečka, tako je trpel.

Znočilo se je in vrt Getsemani je videl najstrašnejše muke in trpljenja. Trd in miren je ležal deček. Dina je sklepala roke proti nebu.

In nato je napočil petek. Že zjutraj je čudna tesnoba ležala v ozračju, kakor ječanje in jok je tiščalo skozi zidove. Sonce se je zdelo, da je bolno. Opoldne se je stemnilo. Čez eno uro so bobneli potresi iz globin in še čez eno uro je ves Jeruzalem vpil od groze. In nato se je slišal tako strašen krik, kakor da zamira vse življenje. To je bil tisti hip, ko je rabi Jezus na Golgati dotrpel.

Takrat se je Julij prebudil v novo življenje. Bled in truden je iskal Dino. »Dina, kaj se je zgodilo?« je vprašal.

Stara zvesta Dina pa se je izognila. Od sužnja je bila izvedela, kaj se je zgodilo v Jeruzalemu. Toda to bi bilo malega dečka umorilo. Radi tega je dejala: »Rabi Jezus je bil pri tebi, Julij, ali si ga spoznal?« Nato je cvrnil Julij: »Dina, rabi Jezus je mrtev. Za ljudi je hotel umreti, strašno je trpel. Vse vem. Toda zdaj je dovršil.«

Dina se je prestrašila. Kakšna čudna bolezen! Toda deček je nadaljeval: »Hotel je, da sem zbolel. Jaz bi jih bil pobil, vse, ki so ga tako mučili. In psa bi nanje naščuval! In potem bi me bili umorili! Tega rabi Jezus ni hotel, zato sem moral biti bolan.«

Mirno je segel po sadju in opečencu in jedel. Nato je prinesla Dina srebrni vrč s pijačo. Resnično, blagoslovljena je bila! Z vsakim požirkom sta rastla življenje in moč v dečku. In ko je zašlo sonce velikega petka, je vstal čudno močan s postelje in prosil: »Pojdiva, Dina, pozdraviva ga v njegovem svetem grobu!« — Mesto je bilo tiho kakor v mrtvašnici, ko je šel mali Rimljan s svojo strežnico h grobu. Nihče ju ni srečal. Videla pa sta globoke razpoke na cestah, bile so od potresa. Niti straža pri vratih ni bila na mestu. Vse je bilo zmedeno in zmešano.

Glej, — kaj je prihajalo tam? Žalosten sprevod jokajočih žen jima je omahoval naproti. Dina je zašepetala: »Julij, tam gre rabijeva mati, tam sestra Lazarjeva!« In deček se je vrgel na tla, dotaknil se s čelom prahu ter pozdravil žalostno mater.

Pred grobom se je zasmel: »O,« je vzkliknil, »ta kamen naj zadrži rabijsa? Vse gore na svetu ga ne zadržijo, skakale bodo pred njim kakor jagnjeta!«

Dolgo je ležal otrok v prahu na obrazu in molil. Nato se je dvignil, zahvalil se vojakom in rekel: »Ko bo rabi Jezus vstal, pozdravite ga in mu recite, da ga mali Rimljan Julij pričakuje in da se v njegovem srebrnem vrču iskri dragocen napoj za dobrodošlico!«

In potem, ko je sonce prižgalo tretji dan, je bila velika noč.

Zgodovina naših trgov in mest.

20. Vipava.

104 m, 1032 prebivalcev.

(Konec.)

Vipavski trg se omenja prvič l. 1300. Bogomir Friderik Vipavski je dobil v tem letu od očaka Petra v vipavskem trgu turn, hišo in vinsko desetino na vinorodnih goricah, cerkve sv. Štefana in M. B. v Logu (Mittheil. 1855, 94). Vipavsko vino je bilo od nekdaj sloveče. Ko so leta 1092. uprizorili ljubljanski čolnarji na Ljubljani javno tekmo, so bila določena za zmagovalce tri darila: en tovor vipavskega vina, 3 vatle sukna in par nogavic (Dimitz G. Kr. I., 160). Leta 1377. se je podal vojvoda Albreht na vojno zoper paganske Pruse, da si tam pribori viteško dostojanstvo. Plemiči so zahtevali v Nemčiji pri slovesnostih vipavsko vino in tudi pri slavnostni, na kateri je prejel Albrecht viteški udar, so pili vipavsko vino. Zgodovinska pesem pravi:

»Nicht ander tranch man tan dem mal
Nur Wippacher vnd Ranifall
Vnd Lutenberger guten Wein
Der sach wil ich getzeug sein.«

Mittheil. 18 59, 82).

Valvazor hvali tudi vipavsko sadje (II., 255). »Ko rode v ljubljanski okolici češnje, uživajo Vipavci že grozdje.« Medicinec, operos Andrej Vidmayr je izdal l. 1692. knjigo »Hygiene«. V tej zdravstveni knjigi piše o zraku, jedi in pijači. »Za prebavo je koristno dolensko vino, cvet vin pa je vipavska kapljica,« tako piše o njem:

Wippacense merum decus est, gloria rerum —
Marvinum sumena gustum reparabis ad escam.

(Argo II., 131.)

Ob Vipavci so gradili Lanthieriji svoje fužine. Izdelovali so železne retorte za idrijski živosrebrni rudnik: te so l. 1659. pogorele. L. 1820. se omenja v Vipavi topilnica za baker. Lanthieriji so imeli potem, ko so popustili Fužine, papirnice in suknarne. Čevljarji iz Kranja in Loke so prinašali v Vipavo svoje izdelke in jih zamenjavali za vipavsko vino in sukno.

Vipavsko vino so pošiljali Vipavci po Savi do Belgrada; leta 1717. se je v Belgradu in okolici več Vipavcev stalno naselilo.

Turških privilegijev ni posebnih. Petek po sv. Vidu l. 1433. je dovolil goriški grof Ivan goriškim krznarjem, krojačem in čevljarjem, da smejo ustanoviti v vipavskem trgu zadrugo. To so ustanovili in ji pridružili bratovščino, ki je skrbela, da so bili zadrugni udje deležni dostojnega pogreba (Mittheil. 1891, 57).

Leta 1779. se je ustanovila v Gorici »Kmetijska družba«, kamor so hodili Vipavci, da se priuče pitati svilode in presti svilo.

Cesar Jožef II. je dovolil Vipavi 16. julija 1785 dva sejma.

Grof Karel Lanthieri je odstopil l. 1873. svoje posestvo na Slapu, da se je tam ustanovila sadjarska in vinorejska šola, ki se je leta 1886. preselila na Grm pri Novem mestu. Dežela je kupila 8. aprila 1886 od graščaka Vin-

cencija Smola grad na Grmu, kjer se je ustanovila popolna kmetijska šola. Ta daje vsako leto deželi mnogo temeljito izobraženih kmetovalcev, veliko izvrstnih kmetijskih pridelkov, raznih semen, trtnih sadik i. dr.

Vipavska župnija se omenja prvič l. 1275. (Dimitz G. Kr. I., 198). Omenjajo se istega leta vasi: Vrhpolje, Manče, Slap (že 1223), Budanje, Goče, Lozice, Podraga, Lože in Senabor (Mittheil. 1853, 94). Prvi župnik z imenom Almerik se omenja l. 1325. Pod župnijo sv. Štefana je spadala prvotno vsa Vipavska dolina. Do leta 1831. je bila pridružena goriški škofiji. Dvorni dekret je zahteval že 7. decembra 1820, da naj odstopi Vipavsko dolino goriški škof ljubljanski škofiji. Stvar se je zavlekla do l. 1830. Papež Pij VIII. je premembo potrdil 16. julija 1830. Knezoškof Wolf je določil praznik sv. Petra in Pavla 29. junija 1831, v katerem naj stopi izprememba v veljavo.

Vipava.

Vipavska župnija je bila utelešena l. 1468. proštiji v Strassburgu na Koroškem, kar je povzročilo mnogo neredov v dušnem pastirstvu. Krški proštje so dobivali dohodke župnije, pastirovanje pa so prepuščali slabo plačanim vikarjem, ki so bili poleg tega še večinoma tujci. Vsa ta uredba je kaj slabo vplivala posebno v luteranski dobi. Lanthierijeva rodovina je bila novi veri naklonjena. Lovrenca Lanthierija imenuje Trubar Nikodema, ki skrivaj podpira luterance. Javno si tega ni upal; bal se je habsburških vladarjev, ki so si bili pridržali pravico, graščino rešiti, kadar bi hoteli. V Vipavi so delovali odpadli duhovniki in veliko ljudi za seboj potegnili. Ljubljanski škof Janez Tavčar je poročal nadvojvodu, da so skoraj vsi Vipavci sumljivi krivoverstva. Ko je nadvojvoda zažugal Vipavcem z izgonom (1584), še niso odnehali. Napravili so si celo lastno luteransko pokopališče. Nadvojvoda Ferdinand je l. 1597. izdal Lanthierijem nalog, katerega morajo izvršiti. Po preteku šestih tednov se ne sme nobeden luteran več nahajati na vipavskem svetu. Če bi tega ne izvršili, zapadejo kazni 1000 cekinov. Lanthieriji so omahovali, bi-li strogi odlok

razglasili ali ne. Leta 1598. so že prejeli poročilo, da so zapadli denarni kazni. Dal se jim je en mesec odloga. Če v tem času ne izvršijo nadvojvodovega povelja, jim bo odtegnjeno vipavsko gospodstvo, ki ga imajo v zakupu. Dne 28. februarja 1598 so poklicali vse luterance v grad in jim prebrali ukaz. Stražili so jih vojaki, dokler se niso odločili ali za katoliško vero ali za odhod iz dežele. Vsi so obljubili prvo razen šestih, ki niso prišli blizu. Ti so že prej izvedeli za nadvojvodov odlok in odšli prej, preden se je razglasil. Luteranstvo je v Vipavi kmalu popolnoma zamrlo. Za pokatoličanje Vipavcev si je pridobil posebne zasluge novi katoliški trški sodnik Peter Ule, ki je prejel od reformacijske komisije častno darilo 100 kron, da si kupi zlato verižico.

Znamenita je vipavska šola. Sedanje šolsko poslopje, ki ima nad vhodom napis: »Veri in omiki«, je dal zidati dekan Jurij Grabrijan, ki je deloval v Vipavi celih 44 let, od leta 1838. do smrti 22. junija 1882. Grabrijan je bil po rodu Belokranjec iz Adlešič, kot dijak Prešernov sošolec. V Vipavo je prišel po smrti dekana Franca Stekarja l. 1838 iz Šturij.

Vipavska šola je ena najstarejših v deželi. Poučevala se je že v začetku 16. stoletja slovenščina z glagolskimi in cirilskimi pismeni in nemščina. V vipavski šoli si je pridobil začetne nauke Žiga Herberštajn. Slovenščina mu je pozneje kot poslaniku kaj prav prišla, da je zamogel občevati z Rusi. Herberštajni so bili doma iz Gornjega Štajerskega. Njih rodni grad je stal ob štajerski Bistrici v graški okolici. Od tam so prišli na Kranjsko in v Istro. Žigov ded Andrej († 1442) je bil glavar v Postojni in na Krasu. Nasledil mu je sin Lenart, ki je dobil l. 1487. v zakup vipavsko graščino. Oženil se je z Barbaro, hčerjo Nikolaja Jamskega. Izmed štirih sinov je bil Žiga tretji. Rojen je bil 24. avgusta 1486. Koj po rojstvu je bil slaboten in vedno bolehen. Pobožna mati ga je zaobljubila Materi Božji v Loreti na Laškem. Pozneje je postal zdrav in krepak, da je prekosil vse brate. Iz Vipave ga je peljal brat Jurij l. 1497. na vojaško šolo. Udeleževal se je že l. 1506. vojske z Ogrji in pozneje benečanske vojske. Pozneje je živel na dvoru cesarja Maksimilijana. Na dvoru je ostal do smrti l. 1566. Skozi sedem in trideset let je bil kot cesarjev poslanik na potovanjih. Prehodil je skoraj vso Evropo. Lutro je videl dvakrat, nazadnje v Wormsu l. 1521. Rusijo so do njegovega časa v Evropi komaj poznali. L. 1549. je izdal popis Rusije. To delo je bilo kmalu prevedeno v razne evropske jezike. Ruska carica Katarina II. je dala popis Moskve natisniti v izvirni obliki. Njegovo poslaništvo v Rusijo je posebno olajšalo znanje slovenskega jezika, kateremu se je bil priučil v Vipavi. Zaradi slovenščine so ga sramotili drugi plemiči že doma v Vipavi. Sam pove to in pristavlja: »Vendar me to ni odvrnilo od slovenskega jezika. Kjerkoli sem imel priložnost govoriti ga, se nisem nikdar sramoval, ker sem to imel za častno in dostojno.« Umrl je Herberštajn na Dunaju 28. marca l. 1566. Pokopali so ga v cerkvi svetega Mihaela. Nadvojvoda Karel mu je dal postaviti nagrobni spomenik, v katerega je dal vklesati besede: »Štirim vladarjem je zvesto služil kot služabnik in svetovalca. Žiga se je čutil, dasi rojen na Kranjskem, vedno štajerca, odkoder je izviraj njegov rod. Njegova rodovina pa sploh ni dolgo časa vzdržala na Kranjskem. Svoja posestva na Kranjskem je zamenjala za druga na Štajerskem. Žigova sestra Uršula je bila kot soproga Lenarta Kacijanarja, gospoda na Kamnu pri Begunjah, mati glasovitega Ivana Kacijanarja, ki se je proslavil v boju nadvojvoda Ferdinanda z Ivanom Zapoljem. Z viška slave je naglo padel. Osumljen je bil veleizdaje in zveze s Turki ter je neslavno končal svoje življenje.

Okoli leta 1538. je bil rojen v Vipavi Sebastijan Krelj. Učil se je v Jeni in v Tubingi. Leta 1563. je prišel na Trubarjevo prošnjo kot protestantski pridigar in učitelj na deželni stanovski šoli v Ljubljano. Leta 1565. je postal kot sedemindvajsetletni mož prvi protestantovski pridigar in superintendent (protestantovski škof) v Ljubljani. Izdal je protestantovske bogoslužne pesmi, katere je deloma zložil sam, deloma prevedel: spisal je katekizem v slovenskem jeziku in prevajal Spangerbergovo postilo, ki je izšla po njegovi smrti. V njegovi hiši je imel Primož Trubar zbor slovenskih predikantov l. 1567. v začetku avgusta. Tu se je poslovil od njih, potem pa odšel na Nemško. Svoje domovine ni videl potem več. Krelja je že takrat mučila sušica, ki ga je 25. decembra l. 1567. spravila v grob. Star je bil šele 29 let.

Vipavčan je bil tudi Štefan Kocijančič, semeniški vodja v Gorici in slovenski pisatelj. Rojen je bil 25. decembra 1818, umrl pa je 5. aprila 1883. Bil je mož izrednega znanja, do katerega se je povzpел s svojo točnostjo. Vsako minuto je vestno porabil, da je razširil svoje znanje. Kadar so ga Goričani videli na ulici, so natanko vedeli, koliko je ura. Pisal je bogoslovne, pripovedne in zgodovinske reči. Obvladal je štiri in dvajset jezikov v govoru in pisavi. Posebno se je pečal s semitskimi jeziki; zlagal je celo hebrejske pesmi. Slovencem je prevedel: Kristusovo življenje in smrt.

Leta 1855. so zanesli v Vipavsko dolino kolero vojaki, ki so prihajali iz Italije. Divjala je na Vipavskem posebno hudo meseca julija in avgusta. Obolelo jih je mnogo, le malokdo je ozdravel. Župnik iz Šturij je šel obhajati v Zapuže. Spremljal ga je osemnajstletni mladenič. Sredi pota je začel bruhati, v petih minutah je obležal mrtev. Ponoči je kolera napadla župnika: zjutraj so ga našli mrtvega v postelji (Zb. M. Sl. 1911, 126).

Vencelav Winkler:

Uspavanka.

*Aja tutaja, zdaj moramo spati,
strah s črnim bičem že čaka pred vrati,
v duri uprl je zelene oči
in ves čas molči in molči.*

*Aja tutaja — strah duri odpira
in petrolejka na mizi umira.
Joj, pa smo reoni in čudno sami,
le strah nas tišči in tišči.*

*Aja tutaja, najmlajši že spi,
zdaj bomo legli, zaspali še mi.
Strah je odgrnil svoj dvojen obraz:
levi je lakota, desni siv mraz...*

Ver-an:

Revščina.

*Okno ubito. V izbi tema.
Otroci v njej trije. Očeta ni doma.*

*To je bilo včeraj, minilo je že...
Oj, hitro, oj hitro, sahnijo solze.*

*Mater ponesli so štirje močje
in nanjo nasuli kup so zemlje.*

*Okno ubito, V izbi tema.
Otroci v njej trije. Očeta ni doma.*

Globoko pod zemljo koplje zlato...

*In če se ne vrne, ne bo ga več.
Za materjo žalost bo ena več...*

MLADI STRAŽARJI

Marija Grošljeva:

Pesem pomladkarjev Jadranske Straže.

Foto Kralj.

Mlade Stražarke
na licejski osnovni šoli v Ljubljani.

Mi jadranski smo stražarji,
našega morja čuvarji,
domoljubje je naš brod,
vodi ga najmlajši rod.

Mi jadranski smo stražarji,
našega morja čuvarji,
sveta naša je obal,
dragocen nam slednji val.

Če sovrag se kdaj prikaže,
strnemo vse mlade straže,
v boj za morje, naraščaj!
Morje, ti ljubezen naša,
v beg poženemo mejaša,
Jadran naš bo vekomaj!

Ko dorastemo še malo,
bo zares in ne za šalo:

**Kri za morje v odkupnino,
kri za našo domovino!**

Naše morje v davnini.

Veličastno je morje: zdaj tiho in mirno, zdaj divje in grozno, da človek v strahu in trepetu spozna svojo nebogljenost sredi naravnih sil. Še danes je kljub vsemu tehničnemu napredku življenje pomorca v vedni nevarnosti in nekak sij junaštva obdaja njegov poklic kot le še vojakovega. »Kdor moliti ne zna, naj se na morje poda«, pravi naš pregovor, ki izvira gotovo še iz dobe pred izumom parnika in malo pred Kristusovim rojstvom je rimski pesnik Horacij opeval neznanega junaka, ki se je bil prvi upal na morje in dejal o njem, da je imel »trikraten oklep krog prsi«, da ga ni bilo strah viharjev in morskih pošasti.

Kdo je bil ta junak, ali vsaj, kateremu narodu je pripadal in na kateri obali se je zgodil ta važen korak v zgodovini človeštva, korak s trde celine na nevarno morje — tega najbrž ne bomo nikdar zvedeli. Pač pa vemo, da se je to moralo zgoditi že davno, v prazgodovinski dobi, ko še človek ni poznal pisa, da, niti železa in sploh nobene kovine ne.

Njegovo orodje je bilo takrat le iz trdega kamna in s kamenitimi sekirami in dleti si je izdolbel iz drevesnega debela tudi čolne. Tak čoln — izdolbenec — vidimo na hodniku ljubljanskega muzeja. Z njim so se vozili na lov mostiščarji Ljubljanskega barja in s takimi čolni pa tudi z več debel zvezanimi splavi so se okoli 20.000 let pr. Kr. že vozili prvi prebivalci naše jugoslovanske obale po sinjem Jadranu. Poselili so že vse večje otoke, brodarili in trgovali na obe strani, držeč se varne obale in pustili so nam dokaj sledov svojih bivališč in izdelkov svojih rok. Le tega ne vemo, kdo so bili, kakšen jezik so govorili, kakor tudi ne poznamo njihovih naslednikov, ki so mnogo tisočletij kasneje živeli tod in že poznali baker in bron. Ti so bili v trgovskih zvezah z visoko omikanimi Grki na jugu, na kar nas nemara spominja starodavna pravljica o Argonavtih, ki so prišli z ladjo po Donavi, Savi in Ljubljanici navzgor do Vrhnike, nato jo zadel na rame in nesli čez Kras do morja.

Šele zadnje tisočletje pr. Kr. poznamo bolj natanko. Takrat je bila nastopila že železna doba, železno orodje je koristilo tudi ladjedelstvu in brodarstvu in prebivalci te dobe — Iliri — so bili izvrstni mornarji. Naš prvi pesnik V. Vodnik je pel ponosno: »Že močen na morju Ilir'jan je bil, k' se ladije tesat' je Rimec učil.« In res so se Rimljani šele v zadnjih stoletjih pr. Kr. privadili morju, nato pa okrog l. 200 premagali s svojim brodovjem premalo složne Ilire ter zavladali sčasoma vsem našim deželam za približno pol tisočletja. Iliri so se jim sicer še dolgo upirali, nazadnje pa so podlegli premoči in se skoro polatinili. Kreпки ilirski mornarji so poslej služili na rimskih vojnih ladjah, ki so se imenovale tudi »liburne« po ilirskem rodu Liburnov ob sedanji kvarnerski obali. Rimske ceste so vezale med seboj lepa пристanišča, ki so se ohra-

nila do danes na istem mestu (n. pr. Aquileia = Oglej, Tergeste = Trst, Pola = Pulj, Senia = Senj, Zadera = Zadar) ali pa so še vidna v razvalinah (Salona = Solin pri Splitu, Naronna blizu Metkovića). V teh mestih je bilo doma bogastvo in razkošje, veličastne palače, svetišča in gleda-

Na razvalinah Solina.

Zlata vrata — »Porta aurea« v Splitu.

lišča so se dvigala. Najznačilnejši spomenik te rimske dobe je še dobro ohranjena ogromna palača cesarja Dioklecijana, ki tvori jedro našega Splita. Pa vsa ta slava in moč tujih osvojevalcev je prešla; rimska država je propadla v lastni gnilobi, mladi barbarski narodi so zasedli njene dežele in ob jadranski obali so se okrog l. 600 po Kr. pojavili naši predniki — Slovenci.

KAPITANOVA POVÊD

Stražarji! Vsak »Stražar« mora
vedeti, znati, povedati vsakomur

Začasni poslovnik Pomladka Jadranske straže.

(Dalje.)

Članarina znaša za vsakega člana mesečno 0.50 Din, to je na leto 5 Din, ker je poslovno leto Pomladka enako šolskemu letu (10 mesecev). Plačati je treba v začetku vsakega meseca. Ta članarina se more po uvidevnosti odbora Pomladka na zavodu znižati revnim učencem na mesečno 0.25 Din, odnosno v prav izrednih slučajih celo na 2 Din letno.

Priporočljivo je, da plačujejo premožnejši učenci članarino za one svoje člane, ki bi radi pristopili k Pomladku, a ne zmorejo niti najnižje članarine.

Čl. 6. Pravice članov so:

- a) da se udeležujejo vseh prireditev Pomladka;
- b) da nosijo društveni znak in društveni krog;
- c) da smejo voliti in voljeni biti v razna zastopstva Pomladka.
- d) da smejo na občnih zborih staviti predloge in nasvete, se udeleževati razprave in glasovati.

Svoje pravice izvršuje član samo osebno, le na občnih zborih morejo zastopati razred delegatje (eden na 20 članov in za prebitek nad 10 članov).

Kdor želi postati član Pomladka JS, se javi pri poverjeniku svojega razreda, nakar ga sprejme odbor. Vsak član dobi člansko izkaznico, ki jo podpisuje O. O. in vodja zavoda.

Člen 7. Članstvo preneha:

a) s prostovoljnim izstopom, ki se javi razrednemu poverjeniku;

b) ako se ne poravnava zaostala članarina v roku 3 mesecev;

c) z izključitvijo.

Izključi se član, ako se pokaže nevrednega Pomladka JS. Izključitev se izvrši z odborovim sklepom, ako jo odobri vodja zavoda. Proti izključitvi ima član pravico pismene pritožbe na odsek Pomladka JS pri O. O. Kdor preneha biti član Pomladka, mora oddati šolskemu vodstvu svojo člansko izkaznico in znak.

Člen 8. Vse posle Pomladka JS na zavodu upravlja odbor, ki sestoji: iz načelnika, podnačelnika, tajnika, blagajnika in še treh odbornikov. Za tajnika in blagajnika se izvolita tudi namestnika. Posli, ki ne spadajo v delokrog tajnika in blagajnika, se poverijo enemu od ostalih treh odbornikov (n. pr. upravljanje knjižnice). (Dalje.)

Znamke.

Prišel je dijak k meni in me poprosil za znamke, češ, Vam veliko pišejo, gotovo imate veliko znamk. Dal sem mu vse mogoče kuverte, da si izstriže znamke. Ni bil zadovoljen. Premalo tujih je bilo. Pošljem njegov naslov v tujo državo. In danes? Komaj da more odgovoriti na vsa pisma, ki jih dobi. —

Ni treba pošiljati naslova v tujo državo. Kar »Vrtce« ga pošljite. Prav gotovo se bo kdo oglasil, ki bi rad izmenjal svoje znamke.

Stražarji! Kupite in čitajte knjižici Šibenik in reka Krka, sestavil H. Marjanović, ter istega pisatelja Hvar—Vis—Biševo. Obe založila Jadranska Straža v Ljubljani. Da bi se poživilo zanimanje Slovencev za Jadransko morje in njegove znamenitosti, izdaja JS priročne vodiče po dalmatinskih mestih. Knjižici sta pisani v slovenščini.

1. Magični križ.

(Castor & Polux.)

a	a	a				
a	c	c				
d	d	d	i	i	i	i
l	l	n	n	n	o	o
o	o	o	o	o	r	
	r	v	v			
	v	v	v			

studenec
zemlja
časnikar

Navpično isto!

2. Odbiralnica.

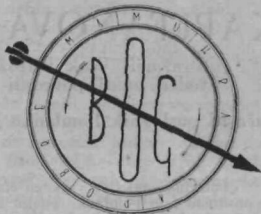
(Castor & Polux.)

Obroč, breza, nedelja, lan, bolnik,
jesen, vlak.

Vzemi iz vsake besede po dve zaporedni črki, pa dobiš pregovor.

3. Bog.

(J. Armič.)

Rešitev iz 1. številke. Rebus: Boljša pamet nego žamet.

Prav so rešili: Walland Marija iz Loč, Verdev Gustek iz Velenja, Troje Joško z Raba, Lavrenčič Ignacij, Čaks Krista, Završnik Zlatko iz Ljubljane, Arh Janez iz Št. Vida n. Lj.; Logar Viktor iz Horjula, Erzar Marija s Pš. Police, Verdclj Mira iz Šaleka, Tršinar Mirko iz Most, Makovec Rajko z Viča, Hladnik Marija iz

Cerknice, Jug Zlatica iz Studencev, Bekš Milan, Lepša Jožef, Vrhunc Janez, Rueh Dušan iz Ljubljane, Svoljšak Ivan iz Doba.

Izzreban je Logar Viktor iz Horjula.

Kdor je izzreban, naj takoj piše, kaj želi za nagrado, ali naj to omeni že pri rešitvi. Lansko leto jih je bilo veliko izzrebanih, pa se jih je prav malo oglasilo.

»Vrtce« stane za vse leto Din 15.—, s prilogo »Angelček« Din 20.—. Lastnik »Pripravniki dom« v Ljubljani. — Urednik Vinko Lavrič v Ljubljani, Sv. Petra c. 91. — Uprava »Vrtca« v Ljubljani, Miklošičeva c. 7. — Tiska Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani (Karel Čeč)